

A középfokú iparoktatás kezdetei Kolozsváron

Ferenczi Zoltán születésének 160., halálának 90. évfordulójára.

Az 1848-as forradalmat és szabadságharcot megelőző időkben a középkortól működő céhrendszer kielégítően megoldotta az iparos pályára készülő fiatalság képzését. Az akkori viszonyok közt nem is voltak magasak az igények. Az 1860-as évektől a céhrendszer bomlásnak indult tájainkon is, nem felelt meg a felgyorsuló iparosodás követelményeinek. Megjelentek a nagyobb üzemek, gyárak. Az Erdélyi Főkoronmányszék 1864. február 12-i rendeletével megszüntette Erdélyben a céh-privilegiumokat, s a céheket a városok előjárósága alá rendelte. A céhek teljes felszámolására már a kiegyezés után került sor. Az 1872. február 27-én szentesített 1872-es első magyar ipartörvény megszünteti a céheket, szabaddá teszi az iparűzést. A céhek helyett szakáganként ipartársulatok hozhatók létre külön-külön szabályzattal.

Az új körülmények között az iparos ifjúság nevelését is meg kellett oldani. Az Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdeményezésére megszületett 1868-as népoktatási törvény már kimondta, hogy minden szülő, gyám vagy mester köteles gyermekét vagy gyámoltját 6. életévének betöltésétől egészen 12. életévéig – ha neveléséről a háznál vagy magánintézetben nem gondoskodnak – nyilvános iskolába járatni. Az 1872-es ipartörvény ezt a kötelezettséget az iparosokra vonatkoztatva még hangsúlyosabbá tette: az iparosnak tanoncát nem csak képeznie kellett saját iparágában, hanem jó erkölcsre nevelni, rendre és munkás életre szoktatni; időt kellett biztosítani neki a vasárnapi és más ünnepnapra vallásgyakorlásra. Ha nem tudott írni-olvasni, akkor vasárnapi vagy esti iskolába kellett járatnia, ha tudott, akkor ipariskolába. Arra is kitért a törvény, hogy a 14 év alatti tanoncot „csak” napi tíz órát szabad dolgoztatni, s ebbe beleszámít az iskolában töltött idő is. A nagyobbakat már tizenkét órát is dolgoztathatták. A tanoncot nem lehetett éjjeli munkára vagy cselédszolgálatra kötelezni.¹

A tanoncok szervezett oktatása azonban csak olyankor volt megoldható, amikor nem kellett a mesternek fő munkaidőben segédkezni: vasárnap vagy esti órákban. Még így is sok mester akadályozta tanoncát az órák látogatásában. A kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara 1879-es jelentésében ezt olvashatjuk: „Egyes kísérleteken kívül hiányzik iparosaink zöménél az érzék az ily törekvésre, ami természetes is, mert a nagy tömeg maga is nélkülözvén a szükséges ismereteket, hogyan érezze az újabb nemzedék nevelésének hiányait? Hogyan lelkesedjék s áldozzon oly ismeretek terjesztéséért, amelyek-

¹ Vö. Fericsán Kálmán: *Ősi fának ága-boga*. A középszintű iparoktatási szervezet kialakulása és fejlődése Magyarországon. Pécs–Budapest, 1999. (Mozaikok a nevelés történetéből IV.); Halkovics László: *A magyar ipari szakoktatás és statisztikája 1945 előtt*. Statisztikai Szemle, 1999. 4. sz. 260–273.

ről fogalma sincs, s amelyek közvetlenül neki nem hoznak hasznot?”² Az 1870-es években a nagyobb városokban megnyíltak az ipariskolák. Rendszerint három osztállyal, melyekben az elemi ismereteket oktatták. Kolozsvár e téren élen járt. Az Iparkamara kezdeményezésére a kormány és a város támogatásával 1874-ben megnyílt az Ipariskola. Vezetését Kiss Sándor, a Felsőbb Kereskedelmi Iskola igazgatója vállalta magára. Különböző iskolaépületekben délután folyt a tanítás. Az előkészítő osztályba azokat vették fel, akik nem tudtak írni-olvasni. További három osztályban sajátították el az elemi ismereteket. 1880-ban már 479 diákot 16 tanító oktatott. Ide tartozott egy rajziskolai osztály és a Klösz József vezette szobrász-mintázó osztály 25 tanulóval.

Az ipariskola azonban csak az elemi szintű képzést biztosította. S még itt sem tudták egységesen megoldani valamennyi tanonc számára a rajzoktatást, ami a legtöbb mesterségnél nélkülözhetetlen készségek kifejlesztését szolgálta. Más szakmai ismeret elsajátítása e szinten szóba se jött.

A középfokú iparoktatásra vonatkozóan sokáig hiányoztak az egységes irányelvek: hogyan történjen az elméleti oktatás, hol végezzék a gyakorlati felkészítést. Az első ilyen intézmény Kassán létesült francia mintára „gépészeti felsőbb ipartanoda” megjelöléssel. Három év alatt akart olyan elméleti és főleg gyakorlati oktatást nyújtani, hogy végzettjei gépészek, művezetők, esetleg gyárigazgatók lehessenek, sőt a műegyetemi tanulmányokra is előkészített. Eleinte magánintézet volt, 1875 decemberében vették állami kezelésbe. A budapesti Közép-ipartanodát 1877 őszén létesítették a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletével. Építészeti, gépészeti és vegyészeti szakosztályokkal működött. Az előkelő harmadik hely Kolozsvárt illeti meg.

Az ipartanműhelyek, iparrajziskola és iparmúzeum megalakulása

Az iparoktatás Kolozsvárt a Kereskedelmi és Iparkamara szárnyai alatt bontakozott ki. Ennek közgyűlésein 1878-ban és 1879-ben is felmerült, hogy meg kell oldani az iparos fiatalok egységes oktatását. 1879-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter körlevelében ajánlotta, hogy a polgári iskolák mellett bizonyos iparágak elsajátítására ipartanműhelyeket állítsanak fel, ahová a polgári iskola 4. osztályába lépő, 13. életévüket betöltött fiatalokat vegyék fel, s három év alatt képezzék ki. Még ebben az évben Budapesten egy Központi Rajztanodát állítanak fel a faipari tanulók számára. 1880 szeptemberében a miniszter körlevelében ajánlja a tanfelügyelőknek, hogy a vidék igényei szerint tanműhelyeket létesítsenek a polgári és felső népiskolák mellett, egyelőre a fa-, vas-, agyag- és szövőipar terén lehet próbálkozni. 1881-ben Pákei Lajos Kolozsvár város főmérnöke egy iparrajziskola felállítására tesz javaslatot, ennek a polgári iskola egyik tantermében való beindítására a városi tanács pénzüsszeget is megszavaz. A kolozsvári Iparkamara 1881–1882-es jelentése így ír: „Az iparos szakoktatásnak még csak mikéntjére nézve sincs tiszta megállapodás, annál kevésbé látunk rendszeres fejlődést. Az iskola egyesítse-e az el-

² A kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése kerülete gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól 1879-ben. [az 1913-ig kiadott jelentések rövidítése a továbbiakban: KIK jelentése] Kolozsvárt, 1880. 88.

Az I. Ferencz József Iparmúzeum új épülete

méletet és gyakorlatot magába, vagy a műhelyben kelljen a gyakorlatot egyesíteni az elméleti oktatással? A elméleti oktatást nyújtó iskolák mellett járjon a tanuló tanműhelyekbe a gyakorlat elsajátítására, vagy előbb tanulja meg az elméletet, aztán adja magát egészen a gyakorlatra? A tanműhely államilag rendeztessék be, vagy a kiválóbb iparosok műhelyei használtassanak fel e célra? Mindezek lebegő, de meg nem oldott kérdések.”³

A városnak, illetve az Iparkamarának mégis lépnie kell. Gámán Zsigmond, az Iparkamara nagyérdemű titkára és Kolozsvár város közgazdasági előadója 1883 tavaszán terjeszt elő jelentést a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek az ipari szakmát tanulók szervezett kolozsvári oktatásáról. Ebben rámutat, hogy több iparvállalat tulajdonosával tárgyaltak, s kiválasztották az oktatásra két legmegfelelőbbet. Maetz Frigyes építész műhelytelepén 25 faipari, a Dietrich (volt Rajka) gépgyárban 12 gépipari tanuló nyerhetne képzést. Felvázolja a két műhelyben folyó oktatás szervezési programját is. A jelentést közli a minisztérium közlönye, a *Közgazdasági Értesítő*⁴ is.

A kereskedelemügyi miniszter 1883 márciusában Kolozsvárra küldi tanácsosát, dr. Schnierer Gyulát, aki itt tanácskozást hív össze, melyen részt vesz Sigmund Dezső or-

³ KIK jelentése 1881–1882. 93–94.

⁴ *A Kolozsvárt felállítandó fa- és vasipari tanműhely.* Gámán Zsigmond, Kolozsvár sz. k. város közgazdasági előadójának jelentése. *Közgazdasági Értesítő*, II. évf. 15. sz. 1883. ápr. 12. 327–329.

Az 1898-as épület, mellette a Polgári Fiúiskola

szágyűlési képviselő, az Iparkamara elnöke, Gámán Zsigmond, Binder Lajos ipari felügyelő, Kiss Sándor ipariskolai igazgató, Maetz Frigyes vállalkozó és Nagy Mór városi tanácsos. Ők állapodnak meg az iskola felállítási körülményeiről. Ezután miniszteri biztosként még Hegedüs Károly, a budapesti Ipartanoda igazgatója is Kolozsvárra utazik, s egy újabb megbeszélésen a felállítandó tanintézet költségvetését körvonalazzák: a fenntartás felét a minisztérium segélyként juttatja, a másik felén osztozik az Iparkamara és a város.⁵

A következő év, 1884 januárjában már a műhelyek tervezete is megjelenik, pontos részletezése annak, hogy mit tanulnának a három évfolyamon. A nyolctagú felügyelőbizottság tagjaira is javaslat történik.⁶ Talán ennek nyomán Széchényi Pál miniszter 1884. február 29-én kelt leiratával elrendeli a tanműhely felállítását, és kinevezi a nyolctagú felügyelőbizottságot: Binder Lajos gépészmérnök, ipari felügyelő, Bucsy József, az Államépítészeti Hivatal főmérnöke, dr. Ferenczi Zoltán egyetemi magántanár, polgári iskolai igazgató, Gámán Zsigmond iparkamarai titkár, Kiss Sándor kereskedelmi akadémiai igazgató, Lészai Ferenc Kolozs megye közgazdasági előadója, dr. Nagy Mór városi tanácsos, Pákei Lajos főmérnök. Utóbb a bizottság kiegészül még Bak Lajos műszalossal és Simonffi István géplakattal. A felügyelő bizottság elnökéül Sigmund De-

⁵ A részletekről tájékoztat: *A kolozsvári Fa-, Vas- és Építő-ipari tanműhelyek felügyelő bizottságának jelentése az 1884/85. tanévről*. Külön nyomat a „Közgazdasági Értesítőből” [V. évf. 17. sz. 1886. ápr. 29. 540–548.].

⁶ A kolozsvári Fa- és Vasipari Tanműhelyek segélyezése. Uo. III. évf. 4. sz. 1884. jan. 24. 142–143.

zsőt választják. Az Iparkamara 1883–1885-re kiadott jelentése így összegzi az új intézmény feladatát: „Célja e tanításnak: a gyakorlati élet számára a munkában ügyes és a szakértelemben öntudatos munkásokat képezni, akik pályájukon sikerrel haladhassanak, keresett munkások, munkavezetők, s idővel önálló vállalkozók lehessenek.”⁷

Az első évfolyamon felvételre 27 helyet hirdetnek meg olyan 14. életévüket betöltött fiataloknak, akik két alreál vagy gimnáziumi osztályt, illetve a polgári iskola első két osztályát elvégezték. 1884. április 23-án a környező megyék útján is meghirdetik a felvételt, július 1-jére mind a 27 hely betelik. A jelentkezők közül 10 jött vidékről. Július 27-én ünnepélyes keretek közt Haller Károly, Kolozsvár polgármestere megnyitja a tanintézetet⁸. A jelentkezők közül 6-on az építészeti, 4-en az asztalos, 17-en a gépészeti szakra iratkoztak. A tanítás szeptember 16-án kezdődött⁹. Az építészek és az asztalosok Maetz Magyar utcai telepén kaptak képzést, s ott a tulajdonos tantermet is biztosított az elméleti képzésre. A gépészeket a volt Dietreich-féle, most Senn Ede vezette gyárban oktatták. Az új intézet hivatalos elnevezése: Kolozsvári Fa-, Vas- és Építőipari Tanműhelyek. Az első évben egyetlen saját tanára volt: Pákei Lajos (1853–1921). Kolozsvár szülőtte, a helybéli Unitárius Kollégium tanítványa, aki budapesti, müncheni és bécsi szaktanulmányok után 1880-ban foglalta el Kolozsvár főmérnöki állását. Négy év alatt azonban megelégtelte az adminisztrációs munkát, inkább épülettervezéssel akart foglalkozni. Rövidesen Erdély legismertebb tervezőmérnökévé vált, akinek épületei Kolozsvár belvárosában is meghatározó jellegűek. Pákei lemondott a főmérnökségről, s elvállalta a kevésbé terhes tanítást. Gróf Esterházy Kálmán főispán 1884. szeptember 15-én tiszteletbeli főmérnöki címmel tüntette ki. 1902-ben megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét. Pákei az építőiparosoknak építési anyagismét, építkezési szakrajzot, szabadkézi rajzot, fatechnológiát adott elő. Óraadóként Maetz tanította a szakrajzot az asztalosoknak. A gépészeknek pedig Judik József vasúti gépészmérnök lett a szaktanáruk. A három szak tanulói közös tárgyként tanulták heti 2–2 órában a magyar nyelvet és irodalmat dr. Ferenczi Zoltán polgári iskolai igazgató vezetésével, a számtant Deák József polgári iskolai tanár, valamint a mértant Puhala József Államépítészeti hivatali mérnök segítségével. A közös és elméleti órákat délután tartották, délelőtt a művezető gyári mesterek irányításával gyakorlatot folytattak. A tanári karban március 1-jén változás történik: Maetz lemond a tanításról, óráit Pákei veszi át. Ugyanakkor az elméleti tanítást is elköltöztetik Maetz telepéről az Iparkamara Főtéren épült új székházába.

Az első tanév folyamán Ferenczi Zoltánt kéri fel az új tanintézet igazgatására. Ő ebben és a következő tanévben óraadóként tanítja a magyart, a továbbiakban csak igazgat, mert főállásban megmarad a Polgári Fiúiskolában tanárnak és igazgatónak. A második évtől mellette szakigazgatóként Pákei szerepel. Ferenczi Zoltán (1857–1927) a magyar irodalomtörténetírás és könyvtártudomány egyik nagy egyénisége. A kolozsvári egye-

⁷ KIK jelentése 1883–1885. 175.

⁸ Vö. *A kolozsvári ipartanműhelyek megnyitása*. Kolozsvári Közlöny, III. évf. 144. sz. 1884. júl. 29.

⁹ *A kolozsvári ipartanműhelyek*. Kolozsvári Közlöny, 1884. szept. 12. A híradásból kiderül, hogy Ferenczi ebben a tanévben ingyen vállalja a magyar nyelv tanítását.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium kötelezővé tette a tanoncok részére az ipari szakrajz tanulását.

temen szerez bölcsészdoktori oklevelet 1879-ben, 1881-ben pedig magántanári címet. 1891-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárosává választják, 1896-ban pedig az Egyetemi Könyvtár élére is ő kerül, úgyhogy lemond iskolai megbízatásairól. 1895-ben címzetes rendkívüli tanárrá választja az egyetem. 1899-től a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, majd az akadémiai könyvtaré, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjai sorába vá-

lasztja. Meglepő, hogy egy ilyen nagy tudományos munkásságot kifejtő személyiség másodállásban egy tanműhelyt igazgat.

Az 1884-es év még egy újdonságot hozott az iparoktatás terén: az 1884-es második magyar ipartörvény a tanoncok oktatását a városok költségvetésébe utalta, s a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kötelezővé tette a tanoncok részére az ipari szakrajz tanulását. A város már 1882-ben latolgatta egy központi rajziskola felállítását, mely a líceumi diákok oktatását is megoldotta volna. Most az Iparkamara lépett: 1884. augusztus 31-re értekezletet hívott össze, melyen a minisztériumot Hegedüs Károly képviselte. Ezen egy Központi Szakipar-rajziskola felállításáról döntöttek. Ide a II. és III. éves tanoncoknak kell majd járniuk, s szakonként heti 2–2 esti órában fogják az alapvető rajzismereteket elsajátítani. A vezetésre a Kereskedelmi Akadémia és az Ipariskola igazgatóját, Kiss Sándort kérték fel. Az új tanintézetet 1884. december 28-án Haller Károly polgármester és Sigmond Dezső iparkamarai elnök nyitotta meg.¹⁰ Az első tanári karban Pákei Lajos mellett Gráf Jakab, a Református Kollégium, Molnár József, a tanítóképezde tanára, valamint Hirschfeld Lajos építész-vállalkozó és Török Sándor vasúti mérnök szerepelt. A tanítás csoportokra osztva bérelt helyiségekben folyt. Az első tanévre 84-en, a másodikra 109-en, a harmadikra pedig már 157-en jelentkeztek.

Hosszabb története van az Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeumnak. Ennek felállítására először gróf Schweinitz Gyula nyújtott be nyomtatásban is közzétett javaslatot a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamarához.¹¹ Budapesten éppen akkoriban tárgyaltak egy ilyen intézmény felállításáról, mely 1883-ban meg is nyílt Technológiai Iparmúzeum elnevezéssel, s 1887–1889 között felépült a Központi Ipariskolával közös Hauszmann Alajos tervezte kétemeletes épülete.¹² 1886-ban a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet Marosvásárhelyen is megalapította a Székelyföldi Iparmúzeumot, melynek 1893-ra díszes épületet emelnek.¹³ Schweinitz tervezete szerint a múzeumnak öt osztálya lett

¹⁰ Uo. 171.

¹¹ *A Kolozsvárt alapítandó Erdélyrészi Iparmúzeum tervezete.* A kolozsvári Kereskedelmi és iparkamarához benyújtotta gr. Schweinitz Gyula. Kolozsvárt, 1882. 30 p. (A kiadványt Ferenczi idézi, de egyetlen könyvtárban sem bukkantunk nyomára, bibliográfiákban sem szerepel.)

¹² *A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum alapításának, fejlődésének és működésének története 1883–1913.* Szerkesztette Gaul Károly kir. tanácsos, igazgató. Budapest, 1913.

¹³ Vö. *Időtár II.* Marosvásárhely történeti kronológiája 1848–1918. Összeállította: Sebestyén Mihály. Marosvásárhely, 2010. 95., 113.

volna: I. Nyersanyagok; II. A jelenkor és a múlt iparkészítményeinek mintái; III. Az iparhoz és földműveléshez szükséges műszerek, eszközök, gépek; IV. Állandó ipar- és terménykiállítás; V. Idegen készítmények rajzai és leírásai, ipari folyóiratok, könyvek. A kamara pártolásába vette a tervet, s egy bizottságot hozott létre a múzeumi alapszabályok és költségvetés kidolgozására. Nyilvánvalóvá vált, hogy csak államsegéllyel tudnak egy ilyen múzeumot létesíteni. Úgyhogy folyamodnak a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez támogatásért. A miniszter várakozó álláspontra helyezkedik: egyszer a budapesti hasonló múzeum álljon talpra, s annak tapasztalatai alapján hoz döntést. 1884 októberében Gámán Zsigmond a kolozsvári iparkamarához intézett felterjesztésével újra napirendre tűzi a múzeum létesítését. Kedvező határozatot hoznak, tárgyalást kezdeményeznek a városi hatóságokkal és az Iparosegylettel. Ugyanakkor megbízzák Pákei Lajos tanműhelyi szakigazgatót és Binder Lajos iparfelügyelőt, hogy az 1885-ben sorra kerülő budapesti országos kiállításon árumintákat gyűjtsenek a múzeum számára. A kiküldöttek 1885 októberében tesznek jelentést gyűjtőmunkájukról, november 20-án a kamara közgyűlése köszönetet szavaz meg nekik. A fővárosi hasonló intézménytől is ígéretet kapnak, hogy a duplumokat Kolozsvárra küldik. 1887-ben az iparkamara közgyűlése határozatban mondja ki, hogy a tanműhelyek és a rajziskola mellé betársítva, közös igazgatóság alatt felállítja az iparmúzeumot is. Ennek bútorzatát Pákei Lajos szakigazgató tervezi meg, az ünnepélyes megnyitóra 1888. december 26-án délelőtt kerül sor a Plébánia főtéri épületében bérelt helyiségekben.¹⁴ Megelőzőleg Pákei Lajos közöl figyelemfelkeltő írást *Az iparmúzeum* címmel a Kolozsvár című napilapban,¹⁵ ebben felvázolja Kolozsvár ipartörténetét a XV–XVI. századi kincses várostól a XIX. század végéig, amikor Kolozsvár inkább a tudomány városa. De csak az ipar hozhat anyagi virágzást. Az ipar fellendülésével „büszkén hivatkozhatnánk nagy Széchenyink jóslatára azon analógiával: »Kincses Kolozsvár volt és kincses Kolozsvár lesz!« – fejezi be sorait Pákei. A karácsony másodnapján tartott megnyitón részt vett gróf Béldi Ákos főispán, Szász Domokos református püspök, Albach Géza polgármester és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium képviselőjeként Hegedüs Károly, a budapesti Iparmúzeum igazgatója. Sigmund Dezső képviselő, a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara elnöke nyitotta meg az ünnepséget, rámutatott, hogy a múzeum egyelőre főleg az ipartanműhelyek diákjainak nyújt segítséget a tanuláshoz, ezért is kellett az intézményeket összekapcsolni. Felolvassák Kolozsvár másik országgyűlési képviselőjének, Hegedüs Sándornak az üdvözlő levelét, Hegedüs Károly igazgató felajánlja a fővárosi testvérintézmény támogatá-

A miniszter várakozó álláspontra helyezkedik: egyszer a budapesti hasonló múzeum álljon talpra, s annak tapasztalatai alapján hoz döntést.

¹⁴ *Technológiai Iparmúzeum*. Kolozsvár, 1888. dec. 27.

¹⁵ Uo. 1888. dec. 24.

Az igazgató és szakigazgató együtt alkotják az igazgatóságot, s együtt igazgatják az ügyeket, egymást tájékoztatják és helyettesíthetik.

sát, majd Ferenczi Zoltán kolozsvári igazgató előadja a múzeum alapításának történetét (ez külön füzetben is megjelenik¹⁶). Albach polgármester a város támogatásáról biztosítja a múzeumot. A négy kiállítási terven Pákei Lajos vezeti végig az érdeklődőket. A városi közgyűlés már korábban, 1887. december 30-án határozatot hozott, hogy a múzeumot Ferenc József király az évi szeptember 22–24-i látogatásának emlékeztetésképpen az uralkodóról nevezi el. A nevet azonban csak az udvari jóváhagyást követően használhatták.¹⁷

A három intézmény összekapcsolása azért is szükségessé vált, mert Kiss Sándor 1887 őszén lemondott a rajziskola igazgatásáról. A közös működési szabályzatot az iparkamara 1887. november 16-i közgyűlése fogadta el.¹⁸ Eszerint a három intézmény felügyelőbizottsága legtöbb 16 tagból állhat, ennek elnöke az Iparkamara mindenkori elnöke, tagja Kolozsvár város egy képviselője, Kolozsvár mindenkori közgazdasági előadója, az alsófokú Ipariskola igazgatója, az Iparosegylet 1 tagja, az erdélyi iparfelügyelő, továbbá a fontosabb iparágak 1–1 képviselője, a tanintézetek közös igazgatója, ki egyszersmind a bizottság jegyzője és előadója, valamint a szakigazgató. A bizottság legalább negyedévenként gyűlésezik. A három intézetet közös igazgató és szakigazgató vezeti, de külön-külön munkarenddel, leltárral, irattárral és pénztárral rendelkeznek. Az igazgató és szakigazgató együtt alkotják az igazgatóságot, s együtt igazgatják az ügyeket, egymást tájékoztatják és helyettesíthetik. Őket az iparkamara választja. Rajtuk kívül még alkalmazhatnak ellenőrt, múzeumi őrt (ezt az állást nem töltik be) és szolgálkat. Ezeket, valamint a tanárokat az igazgatóság javaslatára a felügyelőbizottság alkalmazza, s ez határozza meg fizetésüket is. Az igazgató mindenre felügyel, kezeli az irattárat, készíti a költségvetést, gyűléseket hív össze és vezet, a szakigazgatóval együtt javaslatot tesz a személyi változásokra, nyolc napi szabadságot adhat, elkészíti az évi jelentéseket, sajtó alá rendezi a kiadványokat, naponta fogadóórát tart. A szakigazgatóra hárul a műszaki vezetés, elkészíti a szaktanítás terveit, ennek kivitelezésére ügyel, a tanerőket utasításokkal látja el, őre az összes felszerelésnek, rendezi a múze-

¹⁶ [Ferenczi Zoltán:] *A kolozsvári „Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum” történelme (1882–1888)*. Kolozsvárt, 1888. 15. (Ennek rövidebb szövege és a megnyitó ismertetése megtalálható az 1887–1890-re kiadott *Értesítő*ben is.) Az 1884/85-ös, 1885/86-os és 1886/87-es felügyelőbizottsági jelentést is az *Értesítő*khöz sorolták, de tényleges értesítője az iparmúzeumnak, tanműhelyeknek, és rajziskolának csak 1887/8-tól jelent meg. Az első füzet három tanévről számol be [*Értesítő* a kolozsvári Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum, az államilag segélyezett Építő-, Fa- és Vas-ipari Tanműhelyek s a Központi Felsőbb Szakipar-rajziskola működéséről az 1887/8–1889/90. tanévekben], 1890/91-től 1917/18-ig évente jelenik meg változó címmel. A továbbiakban rövidítése: *Értesítő*.

¹⁷ Az *Értesítő*k címlapján csak 1896/97-től szerepel a „kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeum” elnevezés.

¹⁸ *Az iparmúzeum, ipartanműhelyek és közp. szakiparrajziskola igazgatására vonatkozó szabályok. Értesítő 1887/8–1889/90. 4–7.*

umot, felel tárgyaiért, intézi a bevásárlásokat, órai mellett időszakos kiállításokat rendez, szakelőadásokat tart, bemutatja a kiállításokat, az igazgató távollétében őt helyettesíti.

A hármas intézmény kezdeti korszaka tehát 1887 őszéig tart. Eseményeiről a Közgazdasági Értesítőben és különnyomatként közzétett felügyelőbizottsági jelentések, valamint a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara évi kinyomtatott jelentései számolnak be. A legfontosabb mozzanatokat a sajtó is tükrözi.

A szakiskola és a szakipar-rajziskola

A két iskola 35 évre terjedő történetét nagyjából két korszakra lehet felosztani. Az első 1896-ig terjed, s egybeesik Ferenczi Zoltán és Pákei Lajos közös igazgatási idejével. Ekkoriban az államsegély mellett az Iparkamara és a város tartja fenn az intézményt. Az első hét tanévben Államilag Segélyezett Építő-, Fa- és Vasipari Tanműhelyek, valamint Központi Felsőbb Szakipar-rajziskola a hivatalos megnevezésük. 1891-ben a tanműhely helyett a *szakiskola* megjelölést illesztik a névbe.

Az első években nagyon szerény diáksággal dolgoznak. Csak háromévenként indítanak új osztályt. Vagyis a keretben meghatározott induló 27 tanulóból néhányan lemorzsolódnak, másokat egyenesen felsőbb osztályba vesznek fel. Így az első, 1887-ben kibocsájtott nemzedék 33 tagú, a második 1890-ben csak 23 végzősből áll. A kereskedelmi miniszter 1892. június 20-i rendeletével az intézetet három osztályúvá teszi, vagyis ezután évente indul egy 25-ös létszámú I. évfolyam. Úgyhogy 1892/93-ban a 29 abszolvens mellett már I. évesek is vannak, 1894/95-re épül ki a három évfolyam összesen 83 fa-, vas- és építőipari diákkal. Az asztalosok rendszerint kevesebben vannak, a legtöbben a fém-, illetve gépipari szakot választják. A diáklétszám 1896/97-re eléri az évi 99-et.

A szakiskola a rendszeren beiskolázott diákok oktatása mellett három-négyhónapos tanfolyamokat is rendez a felnőttek, iparos segédek számára. Az 1886/87-es tanévben általános (gőz)gépkezelői tanfolyamon 21-en, mezőgazdasági gépkezelőin 26-an vesznek részt. Az utóbbiak a kolozsmonostori Gazdasági Akadémia hallgatói. 1896-ig ezt a két tanfolyamot szinte évente megtartják egyre növekvő számú hallgatónak. 1887-től Molnár József, a tanítóképző iparművészeti oktatója két éven át hathónapos fafaragászati tanfolyamot vezet az asztalos diákoknak. Utóbb ezt felveszik a tantervbe. Ugyancsak Molnár 1893-tól szünidei rajztanfolyamokat indít két éven át 20–30 jelentkezőnek.

A Szakipar-rajziskola a fiatalabb nemzedéknek, a tanoncoknak szól. Az Ipariskola II. és III. osztályába járókat elvileg kötelezték az esti órákban megrendezett heti kétórás kurzusra. Itt felkért rajztanárok, mérnökök tartották az órákat, nem föltétlenül a szakiskola tanárai. A diákság létszáma itt is állandóan emelkedik. Az 1884/5-ös tanév 68-as létszámú, az 1888/89-es már 109, a következő tanév 157 tanoncot tart nyilván. A továbbiakban 120 körüli a létszám. Őket rendszerint négy csoportra

Az első években nagyon szerény diáksággal dolgoznak. Csak háromévenként indítanak új osztályt.

Ferenczi csak igazgat, Pákei az egyetlen rendes tanár és szakigazgató. A többiek mind óraadók.

osztják (építő-, fa-, fémiparosok, általános mértani rajz) a tanult szakmájuknak megfelelően. Időnként a segédeknek is rendeznek heti 4 órás esti továbbképző tanfolyamot.

A szakiskola diákjai délelőttönként több műhelyben, építőtelepen dolgoznak egy-egy mester keze alatt. A mester egy tanuló irányításáért 40–70 forintot kap, de vállalnia kell, hogy az illetőt idejében elbocsátja a délutáni órákra.

A tanév két félévre oszlik: október 1-től március 1-ig tart az első, márciustól július 1-ig a második szemeszter. Mindegyik végén szóbeli és gyakorlati vizsgát tartanak. A nyári vizsgák idején kiállítást rendeznek a tanulók rajzaiból és munkatárgyaiból. A vizsgákon rendszerint megjelenik a felügyelőbizottság valamelyik tagja is. A vizsgák után a diákok egy része szakmai kiránduláson vehet részt.

Az intézet bérelt helyiségekben működik. Az Iparosegylet főtéri székházában, majd a plébániaépületben vesznek ki termeket. 1890-ben a Főtér 7. szám alatti volt Szentkereszty-házban – az Egyesült Erdélyi Takarékpénztár tulajdona – bérelnék ki nyolc szobát és két termet. Ekkor felmerül az önálló külön épület iránti igény. A város felajánlja a Bel- és Kültorda (utóbb Egyetem, Petőfi) utcák sarkán álló ún. Kőfaragó-telket, amelyre Pákei elkészíti az új épület tervét. Benne lenne egy 358 m²-es 10 m magas oszlopsoros kiállítási terem is, mely akkoriban a város legnagyobb terme lehetett volna. A tervet a minisztérium és a város egymásnak küldözgeti, de kivitelezésére nem kerül sor. 1894-ben a takarékpénztár felmondja a bérleti szerződést, ezért az iskolát a Mátyás Király utca 1. sz. alá, az Iparmúzeum összecsomagolt anyagát a London (utóbb Arany János, most P. Maior) utcai Wesselényi-házba költöztetik.

A hármas intézmény élén álló felügyelőbizottságot miniszteri utasításra 1892-ben átszervezik. Ezután a minisztert 2 tag (Bucsy József, Gámán Zsigmond), a várost 3 (Nagy Mór, Kiss Sándor, Bakk Lajos), az Iparkamarát szintén 3 (Zsigmond Dezső, Demjén Ágoston, Simonffi István) az Iparosegyletet 1 (Benigni Sámuel), az iskolát pedig 2 tag (az igazgatók) fogja képviselni. A tagok választják a tisztségviselőket. Az elnöki székbe Zsigmond Dezső, az alelnökibe Gámán Zsigmond kerül, jegyzőül Ferenczi Zoltánt kéri fel.

A tantestület nagyon változatos képet mutat. Ferenczi csak igazgat, Pákei az egyetlen rendes tanár és szakigazgató. A többiek mind óraadók. Csak 1896 júliusában kerül sor az első rendes tanári kinevezésre: Ferdinándy József lesz a faipari tanszék betöltője. Az általános műveltségi tárgyakat a város különböző iskoláinak tanárai adják elő heti néhány órában. A többi mérnökök, szakemberek. Így Binder Lajos iparfelügyelő fa- és fémtechnológiát, szakrajzot tanít, Póczy Mihály 1894-ig, amikor Kolozsvár főmérnökévé választják, mértant és földméréstant, Schreithofer Sándor, a hitelbank könyvvezetője, majd utóda, Berkesi Sándor ugyancsak hitelbanki könyvvezető gyakorlati irányt, könyvviteltant és levelezést, számtant tanít. Judik József vasúti gépészmérnök kitartóan oktatja a gépész-tanulókat. Kreszta József szintén vasúti mérnök mértant és mértani rajzot tanít. Az óraszám megnövekedésével Pákei mellett megjelenik Totiszer Ármin

városi osztálymérnök, aki az építészeti tárgyak egy részét veszi át. E korszakban többször is említik az *Értesítő*k, hogy a kolozsvári tanintézet úttörő szerepet játszott. A kereskedelmi minisztérium több iparkamarának példaként hozta fel a kolozsvári szervezést.

Lényeges változást hoz a millennium ideje. Dániel Ernő kereskedelmi miniszter 1895. április 1-jén kelt leiratával tudatja, hogy elvben elfogadja a hármas intézet államosítására tett helyi javaslatot, s a részletek megtárgyalását Szerényi József iparfelügyelőre bízta. Ezzel kapcsolatban 1895. május 27-én a városházán értekezletet tartanak a város, az iparkamara és az iskola képviselői. Itt a városvezetés vállalja, hogy állami támogatással felépítteti az iskola és múzeum új épületét, majd azt teljes felszerelésével az államnak fogja átadni.¹⁹ Kijelölik az új épület helyét is a Malom utca Szamos felőli oldalán, itt a város telkét a szomszédos Kattero-féle telekkel bővítve elég nagy terület áll Pákei rendelkezésére, hogy az új épületet megtervezze. Az iskola 1896. június 28-i évváró ünnepélyét a városháza gyűléstermében tartják, s egyben millenniumi ünneppé teszik. Gámán Zsigmond kuratóriumi alelnök mondja a bevezető beszédet, s ebben utal rá, hogy az iskola alapító igazgatója, Ferenczi Zoltán bejelentette távozását, ezután Pákeire hárul majd a vezetés teljes súlya.²⁰ Az ünnepi beszédet Pákei tartja, ebben Kolozsvár ipartörténetét részletezi.²¹ Az iskola is részt vesz a budapesti millenniumi kiállításon: a tanulók munkáit és az új épület Pákei készítette tervrajzait mutatják be. A két igazgató vezetésével 21 tanuló felutazik a kiállítás megtekintésére.

A hármas intézmény új épületének felhúzására 1896. augusztus 19-én írják ki a pályázatot, s a megbízatást Hirschfeld Lajos cége nyeri el. Az alapkövetélteli ünnepséget szeptember 30-án délben, a Mátyás-szobor alapkövetéltét követően tartják. A kormány képviselőjében báró Jósika Sámuel, a király személye körüli miniszter vesz részt ezen, Sigmond Dezső országgyűlési képviselő, az intézet felügyelőbizottságának elnöke mond megnyitót, majd Ferenczi Zoltán olvassa fel az alapkövetéltébe helyezendő okmány szövegét, melyet aláírnak, s a falba helyezés után kalapácsütésekkel szentesítnek. Szerényi József országos iparoktatási főigazgató beszédében Kolozsvárt a magyar ipar bölcsőjének nevezi. Albach Géza polgármester zárószavai után a Szózat eléneklésével rekesztik be az ünnepséget. Az épületet már 1898 őszén használatba veszik, de felavatására csak 1899. március 26-án, Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszter jelenlétében kerül sor.²² A tizenhárom tengelyes, félkör-

Az iskola 1896. június 28-i évváró ünnepélyét a városháza gyűléstermében tartják, s egyben millenniumi ünneppé teszik.

¹⁹ *Értesítő* 1894/95. 4–5.

²⁰ *Elnöki megnyitó beszéd.* Tartotta Gámán Zsigmond h. elnök az Ipari Szakiskola millenáris és évváró ünnepén a városház nagytermében 1896. jún. 28-án. *Értesítő* 1895/96. 4–7.

²¹ *Ünnep beszéd.* Tartotta Pákei Lajos ugyanakkor. *Értesítő* 1895/96. 8–20.; *Kolozsvár ipari múltja.* Kolozsvár, 1896. nov. 7., 9., 10.

²² *Vö. Értesítő* 1896/97. 4–13.; *Uo.* 1898/99. 4–14.

A diákok ezután nem a város valamely műhelyében tanulták a szakmát, hanem az iskolában külön műhelyeket létesítettek.

íves nyílásokkal tagolt emeletes épület három főtengele rizalitot képez, a rizalitokat bábos attika emeli ki, mely fölé impozáns, barokkos kupola borul. A homlokzat földszintje rusztikás, az emeleti szintet függőlegesen ión oszlopok tagolják. Az eklektikus épület belső tereinek díszítésére Pákei inkább reneszánsz elemeket használ. E belső terek T-alakban rendezettek. A T szárához kapcsolódó két nagy udvari termet szánta az Iparmúzeum kiállítóteréül. Az épület aránylag kevés módosítást szenvedett, ma a Műgyetem használja.

A millenniumi év igazgatóválságot hoz az intézmény életébe. Ferenczi Zoltán – miután az Erdélyi Múzeum Egyesület könyvtárosává választották – 1891-ben lemondott a polgári iskolában betöltött tanári állásáról és kilenc éven át viselt igazgatói tisztségéről. Minthogy 1895-ben az egyesület új szerződést kötött az állammal, s Ferenczi az Egyetemi Könyvtárnak is királytól kinevezett igazgatója lett, a szakiskola éléről való távozását is bejelentette. A miniszter 1896. május 16-án Pákeit nevezte ki igazgatónak. Pákei azonban nem vállalta csak az Iparmúzeum vezetését. Így Ferenczi megbízott igazgatói státust kapott az új vezető kinevezéséig. 1897. szeptember 15-étől veszi át az iskolaigazgatói tisztséget Magyar Endre gépészmérnök. Ugyancsak ettől a tanévtől kezdődik a tanítás teljes újjászervezése a minisztérium által előírt tantervnek megfelelően.

Az új állami tanterv országosan érvényes volt az állami szakiskolákban. Lényegében önállóvá tette ezen intézményeket. A diákok ezután nem a város valamely műhelyében tanulták a szakmát, hanem az iskolában külön műhelyeket létesítettek, ahol művezetőket és előmunkásokat alkalmaztak oktatóként. A tanítási időt felemelték négy évfolyamra. Ebbe a rendszerbe az építőipari szakképzés nem tudott beilleszkedni. Az iskola neve is 1896/97-től jelzi ezt: Állami Fa- és Fémipari Szakiskola, a következő évtől pedig Magyar Királyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola. Hogy az építkezésnél dolgozó fiatalok képzését is megoldják, ezeknek 1897-től téli tanfolyamokat indítanak november elejétől március végéig, amikor az építkezések többnyire szünetelnek. 1904/5-től ezt a tanfolyamot is fokozatosan leépítik, úgyhogy 1907-ben távozik az utolsó IV. évet végző hat építész fiatal. Így Pákei tanszéke megszűnik, ezután csak a felügyelőbizottság tagjaként tevékenykedik és vezeti az Iparmúzeumot. Az átszervezéssel megszűnik az Szakipar-rajziskola eddigi viszonylagos önállósága: beleolvad az állami intézménybe. Az év végi vizsgákon ezután a miniszter biztosokkal képviselteti magát, s rendszeressé válnak a hivatalos ellenőrző iskolalátogatások. Az iparoktatás felügyelői mellett 1915/16-ban gróf Klebelsberg Kunó közoktatásügyi államtitkár is meglátogatja az intézetet.

A diákok létszáma az államosítás után kissé visszaesik: 76–81 között mozog. A gépészek-fémiparosok vannak többségben, ők a diákság felét teszik ki, a másik felét a fa- és építőiparosok. Az építész-oktatás kiesése után nem következik be hullámvölgy, annyira gyorsan növekszik a fémiparosok száma. 1909/10-ben érik el a 101-es létszámot, közü-

lük 68 fémiparos, 33 faiparos. Ezután már a négy évfolyam végig 96 feletti létszámmal működik, 1914/15-ben és 1916/17-ben vannak a legtöbben: 122 tanuló. A diákok több mint felét a kolozsváriak tették ki. 1902/1903-ban 50%-uk a városból, 9%-uk a megyéből került ki. 1910/11-ben a diákok 70%-a volt kolozsvári illetőségű.²³ Ez részben azzal is magyarázható, hogy az iskolának nem volt bentlakása, s így a vidékiek csak családoknál kaphattak szállást.

Lényegesebb a létszámnövekedés a szaktanfolyamok terén: az iskola halad a korrallal, s egyre több hagyományos és új szaknak rendeznek három-négyhónapos kurzusokat. Sőt, megjelennek a legényeknek szánt továbbképző tanfolyamok is. Ezekre évente több száz felnőtt és fiatal iratkozik be. A tanfolyam elvégzésekor vizsgát is tehetnek, s diplomát kapnak. Ez bizonyára jó ajánlólevél volt az alkalmazáskor. Egyes álláshirdetésekből előfeltételként szerepelt a diploma bemutatása. 1897/98-ban tartják az utolsó általános gépkezelői tanfolyamot, a következő tanévben már kazánfűtői és lokomobil-mezőgazdasági gépkezelői tanfolyam indul 23, illetve 25 hallgatóval. 1899/1900-ban hirdetnek először stabilgép-kezelői és dinamó-gépkezelői tanfolyamokat. Az egyikre 12-en, a másikra 26-on jelentkeznek. Ez utóbbi szám annál feltűnőbb, mert Kolozsvárt csak 1906-tól vezették be a villanyt. A mezőgazdasági gépkezelői tanfolyamra ezután is beiratkoznak a Gazdasági Akadémia hallgatói. Ugyancsak 1899/1900-ban indul az első továbbképző az asztalosok számára. E kurzusokat a hét két-három napján a késő délutáni és esti órákban tartják. Az építőiparban dolgozó kőművesek és ácsok továbbképzését 1904-ben indítják be, éppen akkoriban, amikor az iskolai képzést felszámolják. 1907/1908-tól még több szakkurzus indul: géplakatosok, cipészek, szabók számára, egy év múlva a gázmotor-kezelőknek és a mérlegkészítőknek, -javítóknak is beindítják az oktatást. Továbbképzőt tartanak a szobafestő-mázolóknak, külön szabadkézi rajzkurzust hirdetnek. 1915-ben aratógép-kezelői szaktanfolyam indul. Külön érdekességként említhető, hogy a népi faragászatból 1908/1909-től Kalotaszeg különböző falvaiban tartanak tanfolyamot: ebben az évben Körösfőn 25, 1911/12-ben Magyarbikalon 7 tanítványuk volt. A többi évben nem említik a falut. A szakipar-rajziskola óráira egyre több tanonc jár, úgyhogy a csoportok számát is növelni kell. A millenniumkor 122 tanoncot 4, 1901/2-ben 219-et 7, 1911/12-ben 263-at 8 csoportban oktattak. 1913/14 volt a létszámcsúcs: 297-en iratkoztak be. A rajziskola nyolc szakcsoportja: építőipari, faipari, lakatos, géplakatos, műszerész, kovács, egyes fémipari, díszítőipari.

Az új tanrendszer szerint (kivéve az építőiparosok téli tanfolyamát) a tanév szeptember 1-jén kezdődik, s július 29-ig tart. A tanítás június 29-én ér véget, június 30–július 4. között tartják az év végi vizsgákat a tanulók munkáinak kiállításával összekötve. Júliusban csak műhelygyakorlatot folytatnak. A vizsgákon miniszteri biztos elnö-

A tanfolyam elvégzésekor vizsgát is tehetnek, s diplomát kapnak. Ez bizonyára jó ajánlólevél volt az alkalmazáskor..

²³ A kolozsváriak arányát a KIK évi jelentései közlik.

Az iskolát irányító és ellenőrző felügyelőbizottságot többször is átszervezik.

köl. Legtöbbször a műegyetem valamelyik tanára kap ilyen megbízatást: Cserháti Jenő, Bánki Donát, Wittmann Ferenc. Pár alkalommal Stromszky Sándor udvari tanácsos, a Siemens Művek vezérigazgatója képviseli a minisztert. A tanév végén rendszerezik a III–IV. évfolyam diákjainak az igazgató vezette szakkirándulását. Így 1901-ben a marosvásárhelyi testvérintézettel közösen keresik fel Salgótarján, Ózd, Diósgyőr vas- és ércgyárait, 1903-ban az

Arad–Temesvár–Resica–Anina–Oravica–Orsova útvonalon látogatják meg az ipari egységeket. 1910-ben Felső-Magyarország ipartelepein járnak, s megnézik a kassai és iglói ipari szakiskolákat is.

Az 1898-ra elkészült új épület, melyben a műhelyek és a múzeum is helyet kaptak, csak átmenetileg oldotta meg a gondokat. Az iskola gyors növekedésével rövidesen kiszorította a múzeumot: 1901-ben anyagát összecsomagolják. Ígéret születik külön múzeumi épület emelésére. 1902-től az Értesítőkből állandóvá válik a panasz a helyhiányra, szeretnék az épületet bővíttetni, 25 fős internátussal ellátni. Miután 1908-ra berendezik az Iparmúzeum új épületét, a szaktanfolyamok egy részét ott tartják.

Az iskolát irányító és ellenőrző felügyelőbizottságot többször is átszervezik. Az igazgatói székéből távozó Ferenczit választják elnökéül, alelnöke marad Gámán Zsigmond. A tagok közé bekerül Reményik Károly építész-vállalkozó, Szvacšina Géza polgármester, Magyar Endre új igazgató (egyben előadó) és az első rendes tanár, Ferdinándy József (egyben a bizottság jegyzője). Miután Ferenczi 1899 végén lemond a tagságról, mint-hogy Budapestre távozik, Gámán Zsigmond lesz az elnök, Kiss Sándor az alelnök. Új tag Hervesi József asztalosmester. Számos tag rendre meghal, 1907 szeptemberében Gámánt is kikísérik a temetőbe. Ezután így alakul az összetétel: a kereskedelmi miniszter képviseletében Szvacšina Géza polgármester – elnök; Kiss Sándor Kereskedelmi akadémiai igazgató – alelnök; Gere Kálmán az Állami Építészeti Hivatal főnöke; dr. Gámán József, az iparkamara titkára; Hevesi József épület- és bútorasztalos; Junász Lajos gépgyáros. Kolozsvár város részéről: Balázs Gyula iparkamarai másodtitkár; dr. Eszterházy László, a város főjegyzője; az Iparosegylet részéről Gerstenbrein Tamás kőfaragómester; hivatalból Magyar Endre igazgató, Pákei Lajos iparmúzeumi igazgató, Ferdinándy József faipari műhelyfőnök, Téglás József fémipari műhelyfőnök. 1914-ben lényegesebb változás, hogy Szvacšina helyett az új polgármester, dr. Haller Gusztáv lesz az elnök, az elhunyt Kiss Sándor helyett Tamási István kereskedő válik a miniszter egyik képviselőjévé. Az Iparosegylet Kapcza Imre lakatosmestert küldi ki. Az igazgatók és műhelyfőnökök idővel cserélődnek.

A tanári kar élén még két igazgató váltja egymást: 1910 őszén Magyar Endrét búcsúztatják, mert a miniszter iparoktatási főigazgatóvá nevezte ki, s Budapestre költözik. Tizenhárom évig vezette az intézetet. „Vezetése alatt az intézet [...] országszerte olyan jó hírnévre tett szert, hogy az alapszakokon végzett növendékek elnyeréséért az iparvál-

latok valósággal versenyeztek” – jegyzi meg az *Értesítő*.²⁴ Az új igazgató dr. Thiering Oszkár, a késmárki szövőipari szakiskola eddigi igazgatója lesz. Thiering (1868–1955) 1891-ben szerzett gépészmérnöki diplomát a műegyetemen, utóbb magántanárságot is. A textilipar területén szaktekintélynek számított. A könyvtárak tíznél több tankönyvét és szakmunkáját tartják számon. Leíró géptant, fémipari technikát és könyvviteltant tanított. A Ferenc József rend lovagi fokozatával tüntették ki, a Kolozsvári Mérnök- és Építészegylet alelnökéül választották. 1917 őszétől a miniszter a szegedi Felső Ipariskola igazgatójává nevezte ki. Utóda az addigi fémipari műhelyfőnök, Kürtös János gépészmérnök lett. Neki is több szakkönyve jelent meg. 1914-ben „Kolozsvár és a földgázkérdés” címmel tett közzé egy füzetet. A világháború idején megkapta a II. osztályú hadi érdemkeresztet. A berendezkedő román hatalom is megtartotta őt 1923-ig az átszervezett iskola élén. A bécsi döntés után 1940-ben Kolozsvárt megnyitott M. Kir. Állami Gépipari Középpiskolának is ő lett az igazgatója.²⁵ Kürtös 1912 őszétől tanította a fémiparral kapcsolatos szaktárgyakat az iskolában. A tanári kar többi tagja közül rendes besorolású volt még Molnár József, aki az Állami Tanítóképző kézimunkatanáraként kezdett faipari tárgyakat, szabadkézi rajzot tanítani a szakiskolában 1884-től, 1897-ben ide áthelyezték. 1901 augusztusában, mindössze 37 évesen halt meg. Téglás József 1899-ben lett rendes tanár. Sepsiszentgyörgyön az édesapja műhelyében tanulta a szakmát, majd elvégezte a fővárosi Közép-ipartanodát. Kassán és Szegeden volt fémipari szakiskolai tanár, mielőtt Kolozsvárra került volna. Egy ideig műhelyfőnöki megbízatást is betöltött. 1917 áprilisában 60 évesen ragadta el a halál. 1901-ben lett rendes rajztanár Jancsó Lajos, 1914-ben nyugdíjazták. 1902 őszén második rendes rajztanárt is kapott az iskola Förstner Tivadar (1878–1935) személyében. Őt 10 évi itteni szolgálat után, 1912-ben országos iparoktatási igazgatónak nevezte ki a miniszter, s Budapestre költözött. Förstnert különben mint tehetséges festőművészt és iparművészt is számon tartják, 1921-ben a Nemzeti Szalonban megrendezték gyűjteményes kiállítását. Förstner utóda, Schudlich Lajos rajztanár csak egy évig taníthatott, mert 24 évesen 1913 októberében meghalt. Őt a Brassóból áthelyezett Fata Ferenc rajztanár követte. Fatát 1914-ben, a világháború kezdetén az első közt sorozták be. 1902-től rendes tanár Páll Andor gépészmérnök, akit 1908 szeptemberében áthelyeznek a fővárosi Felső Ipariskolához. Helyét Wittál Gyula gépészmérnök foglalja el, de őt egy év múlva a budapesti Iparmúzeumhoz helyezik, úgyhogy Vass Emil tanárjelölttel

Az új igazgató dr. Thiering Oszkár, a késmárki szövőipari szakiskola eddigi igazgatója lesz.

²⁴ Magyar Endre. *Értesítő* 1910/11. 3–5.

²⁵ 1942-től M. Kir. Állami Gép- és Villamosipari Középpiskola a tanintézet neve. A tanügyi főtanácsosi címmel kiténtetett Kürtös Jánost 1942. február 10-én nyugdíjazták, de megbízott igazgatóként további szolgálatra kötelezik. 1943. febr. 19-én adja át az iskola vezetését Gárdonyi Jenő okl. gépészmérnöknek. Vö. A kolozsvári M. Kir. Állami Gép- és Villamosipari Középpiskola Évkönyve fennállásának II. évében az 1941/42. iskolai évről. Közzéteszi Kürtös János tanügyi főtanácsos, okl. gépészmérnök, az iskola igazgatója. Kolozsvár, 1942. és Ua. az 1942/43. iskolai évről. Kolozsvár, 1943.

Az *Értesítő*kben többször elhangzik a panasz, hogy nincsenek megfelelő tankönyvek az ipari szakoktatáshoz.

töltik be a tanszéket. Ő 1913 őszén távozik, utóda Upor Endre gépészmérnök. A rendes tanárok közül a leghosszabb ideig az 1896-ban alkalmazott Ferdinándy József tartott ki. A rendes tanárok száma az 1900-as években 5–6 körül mozgott, közéjük számítva az igazgatót is. Az óraadók száma viszont gyakran a 10-et is meghaladta, 1913/14-ben 15-ön voltak, a világháború alatt lecsökkent számuk.

Az óraadók sorából csak a huzamosabb ideig tanító vagy különösen jeles személyiségeket tudjuk említeni. 1896-tól tíz éven át Ferenczy Gyula

(1868–1931) bankigazgató, a Keleti Újság későbbi alapítója tanította a könyvviteltan és „ügyirálytant”. 1895-től 1914-ig Gazelli Árpád egyetemi könyvtártiszt volt a számtan-mértan tanára. Gaál János okleveles rajztanár alapállásban az Iparmúzeumnál volt alkalmazva, de óraadóként 1905-től hol rajzot, hol könyvelést tanított. A magyar nyelvet 1904 áprilisában bekövetkezett haláláig a Tanítóképzőben dolgozó Felméri Albert oktatta, utána a Polgári Fiúiskola magyartanára, Csernó István következett. Átmenetileg dr. Versényi György (1862–1918), a Felső Leányiskola jeles tanára, irodalomtörténész is tart magyaráratokat 1904/5-ben. A szaktanfolyamok nagy részét felkért előadókra bízta. Közülük ki kell emelnünk dr. Pfeiffer Pétert (1862–1947), aki az elektrotechnikai, majd dinamó-kezelői tanfolyamot 1896-tól kezdve vezette, ezek tanmenetét is ő dolgozta ki. Akkor még egyetemi tanársegéd volt, 1902-ben lett magántanár, majd rendkívüli tanár, végül professzor 1917-ben. E minőségében is hű maradt a szakiskolához. Itt kell szólnunk a műhelymunkát irányító művezetőkről. A századfordulóig hárman-négyen voltak, 1905-től a világháború elejéig hatot alkalmaztak. Többüket besorozták. Szolgálatukat egy-két előmunkás is segítette.

Az *Értesítő*kben többször elhangzik a panasz, hogy nincsenek megfelelő tankönyvek az ipari szakoktatáshoz. A kolozsvári tanárok közül csak Pákei Lajos tankönyveiről tudunk, négy sokszorosított kurzusát őrizte meg az itteni Egyetemi Könyvtár.²⁶ Különböző Pákei az intézetnek a megnyitástól a megszüntetésig kuratóriumi tagja, s az első 23 évben tanára is volt. Nála – egy évvel – hosszabb szolgálattal csak Ferdinándy József büszkélkedhetett.

Ahogy a tanintézet beköltözött az új épületbe 1898 őszén, megalakították az állami tantervben is szereplő Ifjúsági kört. Ennek tanárelnöke Felméri Albert magyartanár lett. Három tagozatot hoztak létre: önképző, daloskör, segélyező egylet. Az önképző évente 12–18 ülést tartott. Felméri halála után Csernó István lett a tanárfelelős. A daloskört eleinte Seprődi János, a Református Kollégium tanára, 1905-től Váradi Albert tanító, majd Lamann György lutheránus elemi iskolai igazgató, 1909-től pedig (1914-es hadba vonulásáig) Grósz János énektanár vezeti. A kör kezelésében volt a szintén 1898-ban létreho-

²⁶ *Ács szerkezettan* [267 ábrával, 127 p.], *Építési szerkezettan* [576 ábrával, 347 p.], *Építési alaktan* [lejegyezte Moskovits Ferenc, 143 ábrával, 64 p.], *Építési anyagisme* [táblázatokkal, 224 p.].

zott Ifjúsági könyvtár. Akkor 128 mű volt az állománya, 1910-ben már 902 művet számláltak, 1915-ben 1553-at, 1918-ban pedig 1865-öt.

Az államosítást követően 1897-től alkalmaztak iskolaorvost, aki utóbb az egészség-tan órákat is tartotta. Az első orvosuk Gámán Béla volt, Gámán Zsigmond fia, Kolozsvár első fül-orr-gégésze. Ő 1908-ban lemondott e tisztségéről, akkor Szilágyi György városi tisztiorvost alkalmazták. 1917-től egy másik tisztiorvos, Veress Zoltán ügyelt a diákok egészségére.

A szakműhely majd szakiskola 35 éves történetéről elég pontos képet nyújtanak az 1884/85-től kiadott felügyelőbizottsági jelentések, majd 1887-től 1918-ig évenként megjelentetett *Értesítők*. Adataik kiegészíthetők a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara 1878-tól 1913-ig közzétett (néha összevont) jelentéseiben a *Kereskedelmi és iparoktatást* tárgyaló fejezetnek a szakiskolára vonatkozó tájékoztatójával. Néha a két forrás adat-sorában eltérés mutatkozik. A kijegyzett adatok alapján megállapítható, hogy az intézetben 2711 rendes tanuló végezte tanulmányait. Ha figyelembe vesszük, hogy utóbb három, majd négy évfolyam tanult egyszerre, s eszerint elosztjuk a diáklétszámot, akkor a reálisabb 940 tanulót kapjuk. Vagyis közel ezer középfokú műszaki képzettségű fiatal indult ebből a tanintézetből a Kolozsvárt és a környező megyékben működő gyárakba, üzemekbe. A szakipar-rajziskola, majd kurzus tanítványai összesen 5600-ra rúgnak, s ha számításba vesszük, hogy átlagosan két évig hallgatta egy-egy tanonc e kurzust, akkor is 2800 diák (évi 165) kapott itt felkészítést rajztudásból. A szaktanfolyamok hallgatóit is beleszámították az 1897-től közölt évenkénti iskolai össznépszerűségbe. Akkor 303, 1907-ben 488, 1910-ben 606, 1914-ben pedig a csúcst jelentő 781 tanítvány jelezte az iskola látogatottságát.

A tanintézet sorsáról az 1920–1921-re kiadott iparkamarai jelentés²⁷ tájékoztat. Eszerint az Erdély ügyeit ideiglenesen irányító Román Kormányzótanács 1919-ben ki-mondta a Fa- és Fémipari Szakiskola fokozatos be-szüntetését, helyére egy Gépészeti Felső Ipariskolát létesítettek (*Școala de Conductorii Tehnici*) négy-éves tanulmányi idővel. Diplomáit az érettségivel egyenlőnek minősítették. Az első két tanévben egy-egy magyar és román osztály indult párhuzamosan, 1921/22-ben már nem indítottak magyar tannyelvű osztályt. 1920-tól a faipari képzést is beszüntették.²⁸

Vagyis közel ezer középfokú műszaki képzettségű fiatal indult ebből a tanintézetből a Kolozsvárt és a környező megyékben működő gyárakba, üzemekbe.

²⁷ A kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése kerülete közgazdasági viszonyairól az 1920–1921. évben. Cluj–Kolozsvár, 1922. A könyvtárakban az 1913-ra szóló, 1914-ben megjelent jelentés után ez az első, amely a hatalomváltás után már romániai körülmények között került sajtó alá. Egyben az utolsó magyar nyelvű.

²⁸ Vö. *Istoricul școalei. Școala de Conductorii Tehnici din Cluj. Anuarul 1926–1927.* 5–7.

A két intézmény szétválását követően alig közölnek az *Értesítő*k hírt a múzeumról.

Az I. Ferenc József Iparmúzeum

Az 1888. december 26-án ünnepélyesen megnyitott Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum a főtéri plébániaépület négy termében állította ki tárgyait, melyeket akkor magyarázat kíséretében Pákei Lajos bemutatott az érdeklődőknek. Ekkor a múzeum főleg a tanítás segédeszközeként szolgált. Igyekeztek munkaeszközöket, mintadarabokat, gépeket begyűjteni, hogy azokat a diákok tanulmányozhassák, esetleg lemásolhassák. Két év

múlva a múzeum az iskolával együtt átköltözik a főtéri Szentkereszty-házba, itt nyolc szoba és két terem áll rendelkezésükre, de nem tudjuk, hogy ebből hány helyiségben állították ki a múzeumi anyagot. Pákei az iskola és a múzeum számára megtervezett Torda (Petőfi) utcai épületbe igen tekintélyes oszlopos kiállítási termet is kialakítana. Ez nem kerül megvalósításra, sőt évekig húzódik az új épület kérdése, ami nem kedvezhet a múzeum gyarapodásának. 1894-ben arról értesülünk, hogy a gyűjtemény anyagát ládába csomagolva az Arany János utcai Wesselényi-házban raktározták el. Egy újabb esztendő elteltével az államosítás és az új épület helyének kijelölése nyújt valamelyes reményt. Itt is Pákei tervezi meg az épületet két tekintélyes kiállítási teremmel. 1896-ban megtörténik az alapkövetés, s 1898-ra az épület is elkészül. Közben Ferenczi Sándor lemondását követően Pákei csak az Iparmúzeum igazgatója lesz, úgyhogy 1897 szeptemberétől különválnak a két intézmény. Az *Értesítő* 1900-ig mint a szakiskola és a múzeum közös kiadványa jelennek meg. 1896/97-től kiírják a múzeum bécsi udvar által engedélyezett új nevét: I. Ferenc József Iparmúzeum. A két intézmény szétválását követően alig közölnek az *Értesítő*k hírt a múzeumról. A Kereskedelmi és Iparkamara jelentései néha utalnak a helyzetére. Az *Értesítő*k alapján a múzeumi tárgyak gyarapodásáról is eleinte adatokat kapunk. A megnyitáskor valamivel százon felül lehetett a tárgyak száma, az 1891/92-es tanévben 127-ről 130-ra emelkedett a leltárszám, vagyis egy év alatt három tárgy; 1892/93-ban két tárgy; 1893/94-ben öt tárgy, de nem akármilyen: a Mátyás-szobor pályázatra jelentkező öt szobrász (Fadrusz János, Bezerédi Gyula, Köllő Miklós, Róna József, ifj. Vastag György, Sovánka István, Tóth András) pályamodelljei. A további szám szerinti gyarapodást nem közlik.

Az első években Pákei a múzeum keretében szabadelőadásokat hirdetett a nagyközönségnek. Néhánynak a szövegét vagy kivonatát is közlik az *Értesítő*k, mások szövege a napilapokban jelent meg. 1889. január 26-án az ókori bútorokról,²⁹ február 15-én az ókori görög és római lakóházakról értekezik Pákei számos képet is bemutatva. 1890 januárjában ismét a görög-római lakóházak bútorzatáról beszél. Ekkor írja az Ellenzék tudósítója: „Örömmel jegyezzük fel, hogy városunkban is lehet már valahára ily szakfelolvasást hallani, mert közönségünk előtt az itt felmutatott nagy és szép mező csaknem is-

²⁹ Az előadásokról a sajtó is hírt adott, s az *Értesítő*kben feltüntetett előadási időpont nem egyezik a sajtó által jelzettekkel.

meretlen”.³⁰ 1890. márciusában Szentgyörgyi Lajos a kalotaszegi varrottasról, egy év múlva Papp János az Iparmúzeum agyagipari gyűjteményéről tart előadást. Pákei 1891 decemberi előadásának címe *A fa az építészet történetében*. Az 1890/91-es *Értesítő* bevezető tanulmányként közli Pákei véleményes javaslatát a Kassán létesítendő építőipari tanfolyamról³¹, tanterv-javaslatot is kapcsol hozzá.

Az új épületben megnyitott múzeumi kiállításról nem kapunk leírást. Az iparkamarai jelentések hangsúlyozzák, hogy csak adományokból szaporodik az állomány. A város évi száz Ft-tal segíti a szakkönyvtár gyarapodását. Javasolják időszakos kiállítások rendezését is. Jóformán három évet sem működhet itt a múzeum, mert 1901-ben arról értesülünk, hogy az iskola kiszorította a múzeumot, anyagát becsomagolták, elraktározták, de új épületet fognak emelni számára. Vagy hét éven át kénytelen szünetelni a múzeumi tevékenység. Pákei pompás emeletes épületet tervez a Malom utca Malomárok felőli oldalára, melynek homlokzata némileg emlékeztet az Unitárius Kollégiuméra. A 19 tengelyes háromszintes épületet vízszintesen övparkányok tagolják, függőlegesen egy háromtengelyes középső és két négytengelyes sarokrízalit biztosítja a tagolást. A földszinti és a második emeleti ablakok egyenes, az első emeletiek félköríves záródásúak. A két alsó szint falfelülete rusztikázott, a legfelső szinten ión oszlopok és pilaszterek emelik ki az ablakközöket. E sor ablakai fölött táblát tartó puttó-domborművek sorakoznak. A középrízalitot timpanon zárja, melyet a tervek szerint szoborcsoport töltött volna ki. Az épület előtt 1987-ig a Malomárok volt, rajta híd vezetett keresztül a főkapuhoz, s annak elején rácsos díszkapu állt. Ezt a Malomárok befedésekor eltávolították, úgyhogy most sután hat az épület földszintje. Ezt az épületet is megkapta a Műegyetem, s hozzá hátsó szárnyat ragasztott. Az építkezéshez 1902-ben kezdenek hozzá, s 1904-re készül el. Előcsarnokába Pákei emléktáblát is helyez ezzel a szöveggel: „ÉPÜLT 1904 ÉVBEN / I. FERENCZ JÓZSEF KIRÁLY / DICSŐ URALKODÁSA/ GRÓF TISZA ISTVÁN / MINISZTERELNÖK / HIERONYMI KÁROLY/ KERESKEDELEMÜGYI/ MINISZTER/ GRÓF SERÉNYI BÉLA / ÁLLAMTITKÁR / SZTERÉNYI JÓZSEF / MINISZTERI TANÁCSOS/ VIG ALBERT/ IPAROKTATÁSI / FŐGAZGATÓ / GÁMÁN ZSIGMOND / FELÜGY. BIZOTTS. ELNÖK / IDEJÉBEN / PÁKEI LAJOS / TERVEI SZERINT”.

Az új épület berendezése nagyon elhúzódik. A teljes bútorzatot Pákei tervezi meg, s lassan folyik a kivitelezés. Csak az 1909-ről kiadott iparkamarai jelentés³² ad hírt róla, hogy az előző évben (talán 1908-ban) a múzeum könyvtára és gyűjteményei „nyilvános használatra adattak”. Már 1910-ben arról értesülünk, hogy a gyűjtemény és a könyvtár az egész épületet betöltötte, időszakos kiállítások rendezésére nincs is hely. A szintén helyhiánnyal küzdő szakiskola tanfolyamainak egy részét a múzeum helyiségeiben tartják. A múzeum külön részlege a népművészeti tárgyakat, népi varrottásokat állította ki. Ennek rendezésében Pákei felesége, Fangh Antónia is segédkezett. 1910 tavaszán Izabel-

³⁰ Felolvasás az Iparmúzeumban. Ellenzék, 1890. jan. 24.

³¹ *Értesítő* 1890/91. 4–21.

³² KIK jelentése 1909. 58–62.

la királyi hercegnő kolozsvári látogatása alkalmával ezt a részleget megtekintette.³³ Az 1911-es iparkamarai jelentésben ez olvasható: „[...] a nyilvánosságnak átadott iparmúzeumi szakkönyvtár, továbbá a lassú mértékben, de egyre szép irányban szaporodó gyűjteménycsoportok mind nagyobb érdeklődő iparos közönséget nyernek meg a maguk számára.”³⁴ Ismét felpanaszolják, hogy az időszakos kiállításokra nincs elég hely. 1912 augusztusában arról ad hírt a sajtó, hogy az Iparmúzeumban befejeződött a második nyári 14 hetes építőipari rajztanfolyam, melyen 18 fiatalot oktattak Pákei Lajos vezetése alatt Förstner Tivadar és Gaál János szaktanárok³⁵. Úgy tűnik, hogy az építőipari továbbképzés ezekben az években a múzeum keretében folyt. Az 1914-es kolozsvári címjegyzék így veszi nyilvántartásba a múzeumot: „M[agyar] Kir[ályi] áll[ami] Ferenc József Iparmúzeum (Malom utca 3. sz.). Pákei Lajos iparmúzeumi igazgató, Gaál János ipari szakiskolai óraadó tanár, m[agyar] kir[ályi] áll[ami] iparisk[olai] tollnok, Csegezi Mihály ki-nevezett rendes szolga, Bencze Mihály havidíjas szolga.”³⁶

A múzeum könyvtárának címjegyzéke nyomtatásban is megjelent: *A kolozsvári M[agyar] Kir[ályi] Állami I. Ferencz József Iparmúzeum könyvtárának címjegyzéke* [Kolozsvárt, 1909.], ez 38 lapon sorolja fel az 1010 mű címét és az 50 folyóiratot. 1910-ben egy 15 lapos pótfüzetet is kiadtak, ebbe számos cím utólag kézirással van beszúrva. Ezek kolligátuma ma az Egyetemi Könyvtárban található. Feltételezhetjük, hogy az egész múzeumi könyvtár bekerült az egyetemi gyűjteménybe.

A múzeum utótörténetéről egy 1933-ban megjelent kolozsvári útikalauz tájékoztat szűkszavúan. Megtudjuk, hogy az épületben Női Állami Kereskedelmi Iskolát létesítettek. „Az 1888-ban megnyílt Iparmúzeum, melynek 3794 darabból álló gyűjteménye értékes bútorokat, szőnyeget, keramikai és fémtárgyakat, szép hímzéseket, művészi fa-, bőr-, üveg- és kőkidolgozásokat, valamint drága gépeket tartalmazott, 1926-ban megszűnt. Anyaga a Női Felső Ipariskola [helyesen: Kereskedelmi Iskola] padlására van felhordva.”³⁷ Bizonyára az anyag idővel elpusztult, esetleg más múzeumok gyűjteményei-be olvadt.

A két kolozsvári úttörő intézmény, a Fa- és Fémipari Szakiskola és az Iparmúzeum történetéről napjainkban alig tud a közvélemény. A város, a Kereskedelmi és Iparkamara valamint a magyar állam hosszas erőfeszítéseinek eredményeként születtek meg, s országosan elismerést szereztek. Az első világháború után a román hatalom felszámolta, illetve átalakította őket. Nem lévén utódintézményük, hagyományaik nem öröklődtek. Em-léküket azonban érdemes felidézni és visszahozni a köztudatba.

³³ *A pákei Pákey (másként Tamás) család*. Közli: Szeőkefalvi Szent-Miklósi László. [Budapest] 1943. 16.

³⁴ KIK jelentése 1911. 77.

³⁵ Ujság, 1912. aug. 2.

³⁶ *Kolozsvári cím- és lakásjegyzék 1914. évre*. Hivatalos adatok alapján összeállították: Pótor Dezső, Károlyi Gyula. Kolozsvár, 1914. 31.

³⁷ *Chuj-Kolozsvári kalauz és címtár*. Összeállította: Ing. Orosz Ferenc. [Kolozsvár, 1933] 28–29.